

UOT 004.9:338.2

Əliyev Ə.Q.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

alovsat_qaraca@mail.ru

İNTERNET İQTİSADİYYATININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Məqalədə İnternetin tədqiqat obyektini kimi çoxprofilli xarakter daşdığı göstərilir və onun iqtisadiyyatının öyrənilməsi zərurəti əsaslandırılır. Müasir iqtisadi sistemdə İnternetin rolu və yeri təhlil olunur, İnternet iqtisadiyyatının formalaşması tendensiyaları göstərilir. İKT-in və İnternetin mövcud vəziyyəti tədqiq olunur və inkişaf perspektivləri araşdırılır. İnternet iqtisadiyyatının elmi-tədqiqat istiqamətləri təklif olunur.

Açar sözlər: *İnternet iqtisadiyyatı, informasiya iqtisadiyyatı, elektron idarəetmə, e-dövlət texnologiyaları.*

Giriş

Üçüncü minilliyin inkişaf ideologiyası, eləcə də, XXI əsrin əsas inkişaf strategiyası informasiyaya, biliyə, yüksək texnologiyalara əsaslanır. Burada mərkəzi yer müasir İKT-ə, o cümlədən İnternetə ayrılır [1]. İnternet ölkələrin siyasi, sosial və iqtisadi inkişaf kursuna ciddi təsir göstərməkdədir. Onun prioritet rolu bir çox ölkələrin dövlət siyasətində təsdiq edilmişdir [2, 3]. İnternet qlobal infrastruktur və texnologiya kimi fenomenal xüsusiyyətlərə malikdir. Ona görə də beynəlxalq səviyyədə İnternetin müxtəlif aspektlərinin elmi-texniki və texnoloji kontekstdə araşdırılması həyata keçirilməkdədir [4]. Tədqiqat obyektini kimi İnternet multidisiplinar xarakter daşdığından İnternetşünaslıq problemləri üzrə dünyanın bir sıra aparıcı beynəlxalq elmi-texnoloji mərkəzləri araşdırmalar aparırlar. Belə problemlərin ən əsaslarından biri də İnternetin iqtisadiyyatı ilə əlaqədardır [5, 6]. Belə ki, İnternetin gələcək inkişafı bilavasitə onun iqtisadi obyekt kimi xarakterizə olunaraq problemlərinin vaxtında həll edilməsindən daha çox asılıdır.

“İnternet iqtisadiyyatı” anlayışının terminoloji aspektləri

Hazırda İKT-nin təsiri ilə formalaşan yeni iqtisadiyyatı elmi ədəbiyyatda və mediada elektron, rəqəmsal, Web, İnternet, İKT, informatika, şəbəkə, informasiya və s. kimi sinonim xarakterli ifadələrlə adlandırılır [7-10]. Bəzən də bu cür ifadələr əsasında müxtəlif məzmun və anlayışlar şərh olunur ki, bu da müəyyən ziddiyyətlərə və anlaşılmazlıqlara gətirib çıxarır. Belə ki, İnternet İKT sferasına aid olduğundan İnternet iqtisadiyyatı da İKT iqtisadiyyatının tərkib hissəsi kimi başa düşülməlidir. Eyni zamanda, İnternet vasitəsilə formalaşan iqtisadiyyatla konkret sahənin və ya kompleksin, prosesin iqtisadiyyatını da fərqləndirməyə ehtiyac vardır [11-14]. Bu nöqteyi-nəzərdən, İnternetə müstəqil obyekt kimi baxaraq onun iqtisadi aspektlərinin və mövcud iqtisadi problemlərinin həlli yollarının araşdırılması aktual məsələlərdəndir.

İnternet iqtisadiyyatının müasir iqtisadi sistemdə rolu və yeri

İnternet-iqtisadiyyat təkcə qloballaşmanın aparıcı vasitəsi deyil, həm də dünya təsərrüfatının sistemləşdiricisidir. İnternet yüksək inkişaf etmiş dövlətlərin iqtisadi artımını stimullaşdırır və zəif inkişaf etmiş ölkələrin inkişafına və dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya etməsinə şərait yaradır. Ümumiyyətlə, İnternet müasir iqtisadi təsərrüfat sistemində aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməkdədir:

- axtarış mexanizmləri və İnternet portalları vasitəsilə bəşəriyyət üçün əlyətərli olan daim yenilənən informasiya mənbəyi;

- vətəndaşların və təşkilatların öz kommertiya məsələlərini həll etdikləri infrastruktur platforması.

İnternet iqtisadiyyatı yeni tipli iqtisadiyyatdır və onu biliklərə əsaslanan müasir texnologiyalar formalaşdırır. İnternet iqtisadiyyatının texnologiyalarını ənənəvi iqtisadiyyatdan fərqləndirən bir çox əlamətlər mövcuddur [4].

Beləliklə, İnternet iqtisadiyyatının müasir iqtisadi sistemdəki yeri ilə bağlı aşağıdakı nəticələrə gəlinir:

1. İnternet iqtisadiyyatının məhsullarının əsas alıcısı İnternet iqtisadiyyatının özüdür;
2. İnternet iqtisadiyyatının əsas məhsulları ənənəvi iqtisadiyyatın məhsul satışının yeni mexanizmləridir.

İnternet iqtisadiyyatının formalaşması tendensiyaları

İnternet iqtisadiyyatı formalaşmaqda olan yeni iqtisadiyyatın tərkib hissəsidir [5]. Ona görə də bu iqtisadiyyatın formalaşma prinsipləri və tendensiyaları da müxtəlifdir. Qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, İnternet iqtisadiyyatının yaranması tendensiyası özünü aşağıdakı formalarda daha qabarıq göstərməkdədir:

- İKT sferasının inkişaf etdirilməsinin prioritetliyi rəsmi səviyyələrdə təsdiq olunur;
- İKT-nin, o cümlədən İnternetin iqtisadi proseslərə və obyektlərə qlobal təsiretmə imkanları artır;
- İqtisadi münasibətlər və proseslər İKT vasitəsilə yenidən qurulur və təkmilləşdirilir;
- İqtisadi obyektlərin fəaliyyətinin və proseslərin idarə olunması sahəsində transformasiyalar baş verir;
- Şirkət və firmalar İnternet vasitəsilə bizneslə məşğul olmağa, e-kommertiya, e-marketing texnologiyalarını və e-biznes idarəçiliyinin metodlarını mənimsəməyə çalışırlar;
- İnternet yeni iqtisadiyyatın əsas infrastruktur elementinə çevrilir və inkişaf mənbəyi rolunu oynayır;
- İnternetin hesabına yeni iqtisadi münasibətlər və proseslərin formalaşması baş verir;
- İqtisadi proseslərin təşkilinin yeni formaları inkişaf etdirilir;
- E-kommertiya infrastrukturunu inkişaf etdirilir. İnternetin inkişafı iqtisadiyyatı daha da qloballaşdırır.

Göründüyü kimi, İnternet yeni qlobal informasiya infrastrukturunun əsas elementinə çevrildikcə, İnternet iqtisadiyyatı da ümumi iqtisadiyyatın lokomotivinə çevrilir.

İnternet iqtisadiyyatının istehlakçıları

İnternet iqtisadiyyatının, bütövlükdə, ənənəvi iqtisadiyyata və cəmiyyətə təsir dərəcəsi həm də birbaşa İnternet istehlakçılarının sayından asılıdır. 1990-cı illərin ortalarından başlayaraq İnternet auditoriyası haqqında statistik informasiyanın yığılması və təhlili aparılır.

1991-ci ildə İnternetdə 3 milyona yaxın istifadəçi vardısa, bu rəqəm 1999-cu ildə 250 milyona, 2012-ci ilin yanvarında 2 milyard nəfərə (dünya əhəlisinin 30%-i) çatmışdır. 2013-cü ilin sonlarında bu göstəricinin 2,7-ə (dünya əhəlisinin 39%-i) bərabər olacağı proqnozlaşdırılır. Daha yüksək sürətlə artan mobil rabitə abunəçilərinin bütün dünya üzrə sayı artıq 5.8 milyard (dünya əhəlisinin 86%-i) ötüb keçmişdir [6].

İnternet istifadəçilərinin sayı və xüsusi çəkisi müntəzəm olaraq artmaqdadır. Misal üçün, onlar Şimali Amerikada əhalinin 77%-ni, Qərbi Avropada isə 70%-ni əhatə etmişdir.

Ümumiyyətlə, İnternet istifadəçilərinin orta yaş həddi təxminən 35-dir. İnternet istifadəçilərinin 2/3-i kişilərdir. İnternetdə daha çox iş təcrübəsi olanlar 21-30 yaş arasındakı istifadəçilərdir. İnternet-istifadəçilərinin orta illik gəlirləri orta həddi keçmişdir. İnternet istifadəçilərinin ən azı 70%-i orta ixtisas və ya daha yüksək təhsil səviyyəsinə malikdirlər.

İnternet iqtisadiyyatının inkişafı haqqında bəzi statistik məlumatların təhlili

İqtisadi və elmi-texniki ədəbiyyatda bir çox hallarda İKT-yə, İnternetə əsaslanan istənilən iqtisadi fəaliyyətin və prosesin nəticəsini İnternet iqtisadiyyatına aid edirlər. Ona görə də yeni iqtisadiyyatın əhatə dairəsini, inkişaf səviyyəsini təhlil etmək və qiymətləndirmək çətindir. Belə çətinliklərin səbəblərindən biri də yeni tipli İKT məhsullarının virtuallıq, sürətli daşınarlıq, dəfələrlə istifadəyə yararlılıq, çoxaldıla bilmək və s. kimi xassələrinin fiziki xarakterli məhsullarda olmaması ilə əlaqədardır.

Son illərdə qabaqcıl ölkələrdə İnternet iqtisadiyyatının həcmi 3 trln. dollar intervalında, eləcə də, “Böyük iyirmiliyə” (G20) daxil olan dövlətlərin Ümumi Daxili Məhsulunun (ÜDM) 4%-i miqdarında qiymətləndirilmişdir. Ancaq bu cür qiymətləndirmələrdə İnternetin təsiri ilə formalaşan bütün iqtisadi nəticələr yox, sadəcə, birbaşa İnternet vasitəsilə reallaşan nəticələr nəzərə alınmışdır.

Bəzi mülahizələrə görə, qonşu Rusiyada 2013-cü ilin yekununda İnternet iqtisadiyyatının həcmi 26% artaraq 700 milyard rubl təşkil edəcəkdir. 2012-ci ildə İnternet iqtisadiyyatı Rusiyanın ÜDM-nin 1,3%-ni təşkil etmişdir [5]. Bu sahədə kontent və servis bazarı əsas artım mənbəyi olmuşdur. Rusiyanın İnternet sənayesində 5 milyondan çox əməkdaş çalışmışdır ki, onların da əmək məhsuldarlığı orta hesabla digər sahələrdən 3 dəfə çox olmuşdur.

Azərbaycanda son illərdə İKT sektorunda orta illik artım tempi 20-25% təşkil etmişdir. Son 10 il ərzində bu sektor hər 3 ildə 2 dəfə genişlənmişdir [15]. Müvafiq sektorun həcmi təqribən 6 dəfədən çox artaraq, 2,0 milyard dolları ötmüşdür. İnternetin və İKT-nin vasitəsilə formalaşan iqtisadiyyat haqqında onu qeyd etmək olar ki, bu sahələr üzrə məhsul buraxılışının həcmi 1420,2 milyon manata çatmışdır. ÜDM-də İKT-nin payı 869,4 milyon manat olmuşdur. Bu sahənin son illər üzrə sosial-iqtisadi inkişaf statistikasını 1-ci və 2-ci cədvəldə, 1-5-ci şəkillərdə əks olunmuşdur [15,16].

Cədvəl 1. İKT sektorunun ÜDM-də payı (mln.manat) [15,16]

İllər	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Cəmi İKT	320,5	352,6	507,3	643,8	686,8	715,8	786,7	869,4
ÜDM	12522,5	18746,2	28360,5	40137,2	35601,5	42465,0	52082,0	53995,0
%	2,6	1,9	1,8	1,6	1,9	1,7	1,5	1,6

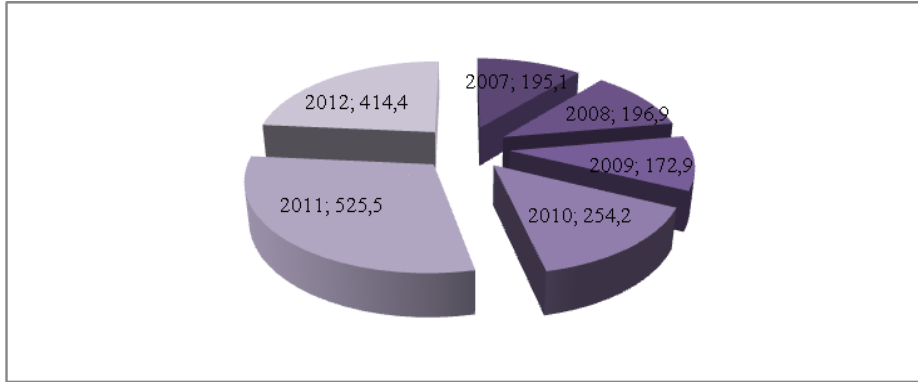
Fəaliyyət növləri üzrə məhsul buraxılışında kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı 77,2 milyon manat təşkil etmişdir. İKT sektorunda 2013-cü ildə təsərrüfat subyektlərinə və əhaliyə 1113,8 milyon manatlıq və ya əvvəlki ilə nisbətən 7,1 % artıq xidmət göstərilmişdir. İKT sektorunda 2013-cü ildə müəssisə və təşkilatların sayı 1857 ədəd, bu sektorda yaranmış yeni müəssisə və təşkilatların sayı isə 176 ədəd təşkil etmişdir. Fərdi sahibkarların sayı İKT sektoru üzrə 4907, ümumi sayə görə isə 1,1% -dir.

Aparılan təhlil və araşdırmalar göstərir ki, İKT, informasiya və rabitə sektorunun 2012-ci ildə həcmi 17,3% artmışdır [15]. Bu müddət ərzində həmin sektora 410 milyon ABŞ dollarından artıq investisiya yatırılmışdır. 2012-ci ildə İKT sektorunun ölkə ÜDM-də payı 3,5%, qeyri-neft ÜDM-də isə 7,2% olmuşdur. Ölkənin İKT sektoru hər 3 ildə 2 dəfə inkişaf etmişdir. Son 10 ildə orta illik artım tempi 20-25% təşkil etmişdir. Konkret olaraq 2012-ci ildə bu sektorda əldə olunan gəlirlər 2 milyard ABŞ dollarına yaxın olmaqla, 17%-dən çox artım tempinə nail olunmuşdur. Subsektorlar üzrə gəlirlərin artımı daha çox telekommunikasiya (17,4%) və informasiya sahəsində (50,1%) əldə edilmişdir. Son 5 ildə ölkənin İKT sektorunun gəlirlərinin

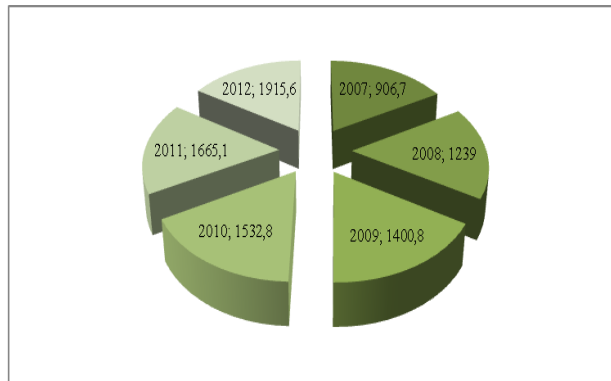
struktur təhlili göstərir ki, İnternetin payı 2,9%-dən 6,6%-ə yüksəlmişdir. Ümumiyyətlə, bu müddətdə ölkədə İnternet bazarının həcmi 4 dəfə genişlənmişdir.

Cədvəl 2. İKT sektoru və İKT məhsullarının ticarəti üzrə əsas göstəricilər [15,16]

Göstəricilərin adı	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İKT sektorunda məhsul (xidmətlər) buraxılışı, milyon manat	461,7	583,8	737,8	959,4	1033,1	1146,2	1236,4	1420,2
İKT müəssisələri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar, milyon manat	150,1	211,8	161,8	153,4	129,8	204	408,7	307,3
İdxal olunmuş İKT məhsullarının ölkəyə idxal olunmuş bütün növ məhsulların dəyərində xüsusi çəkisi, faizlə	3,2	3,6	3,8	3,6	5,5	3,5	2,7	3,3

Şəkil 1. Azərbaycanda İKT sektoruna qoyulan investisiyaların həcmi (mln. manat) [15]

Şəkil 2. İKT sektorunun məcmu gəlirlərinin illər üzrə dinamikası (mln. ABŞ dol.) [15]

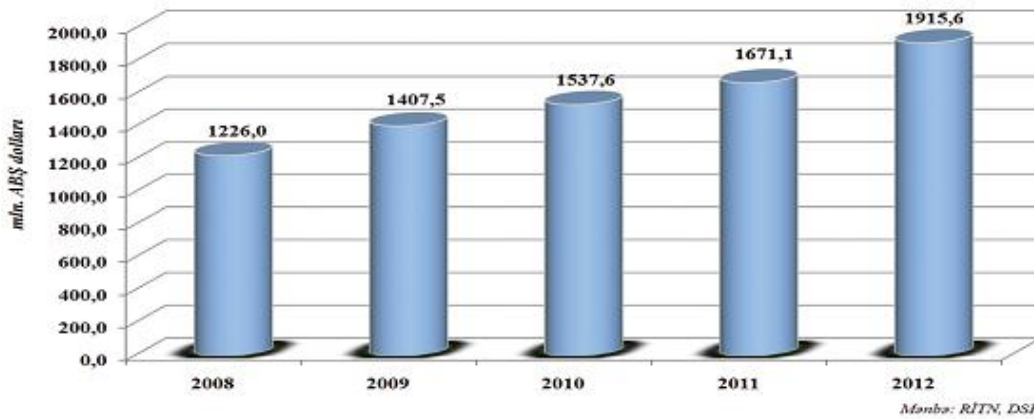
Müvafiq sektorda yerli və xarici investorların biznes fəaliyyəti üçün münbit şərait mövcuddur. İnformasiya Texnologiyaları (İT) sektorunun inkişafı üçün geniş imkanlar açılmışdır. Sektorun ixrac potensialı artmaqdadır, yerli şirkətlərin istehsal etdikləri məhsullar kiçik həcmdə də olsa, region bazarlarına ixrac edilir.

2012-ci ildə sektora 414,5 milyon ABŞ dolları həcmində investisiya qoyulmuşdur (ölkə üzrə bütün investisiyaların təqribən 2%-i) ki, bunun da 18%-i (140,2 milyon ABŞ dolları) birbaşa dövlət büdcəsindən ayrılmışdır [15]. Son 10 il ərzində sektora 2,5 milyard ABŞ dolları miqdarında investisiya yatırılmışdır (2,8% dövlət, 72% yerli və xarici investorlar).

Ölkədə İnternet iqtisadiyyatının inkişafı üçün əlverişli biznes mühitinin formalaşması prosesi uğurla davam etdirilir. İnternet sektorunda fəaliyyət göstərən 40 İnternet provayderinin 38-i özəl sektora aiddir. İnternet xidməti göstərmək üçün lisenziya tələb olunmur. Həyata keçirilən liberallaşdırma tədbirləri nəticəsində bu sahəyə yeni operator və şirkətlər daxil olur. Bu sahədə özəl sektorun payı hazırda 80%-ə qədər yüksəlmişdir.

İKT və İnternet iqtisadiyyatının inkişafı üçün kadr hazırlığına böyük diqqət yetirilir. Dünyanın 23 ölkəsinin 200-dək aparıcı İKT universitetlərində 853 azərbaycanlı tələbə təhsil almaqdadır. Sahə üzrə yaradılmış “İnsan resursları fondu” ixtisaslı mütəxəssislər hazırlığı məsələsini yeni texnologiya və xidmətlərdən istifadə bacarıqlarının axtarılması istiqamətində müntəzəm olaraq davam etdirir [15].

Şəbəkədə Next-generation network (NGN) texnologiyasının tutumu 40%-i ötmüşdür. Azərbaycanın ilk telekommunikasiya peyki orbitə çıxarıldıqdan sonra bir çox işlərin keyfiyyəti və həcmi artmışdır. 3G abunəçilərinin sayı 3 milyonu ötmüşdür. Ölkədə 4G texnologiyasının tətbiqinə də start verilmişdir. Azərbaycan 4G-ni tətbiq edən Avropanın 9-cu, dünyanın isə 37-ci ölkəsi olmuşdur.

Şəkil 3. İKT, informasiya və poçt sektorunun gəlirləri [15]

Ölkənin İKT sektorunda əldə olunan gəlirlərinin 91%-i telekommunikasiyanın payına düşür. Bunun 7,2%-i isə bilavasitə İnternet bazarı hesabına formalaşır. Dünyadakı inkişaf tendensiyalarına müvafiq olaraq 2012-ci ildə artım tempi daha çox İnternetin hesabına olmuşdur. Belə ki, İnternet bazarında 32%, mobil sektorda isə 15% artım tempi olmuşdur.

Beynəlxalq İnternet kanallarının ümumi tutumu 200 Gb/saniyəyə çatmışdır. Bu sahədə ölkənin tranzit potensialı da güclənmişdir. Son illər Gürcüstan, İran, İraq, Orta Asiya ölkələrinə İnternet trafiki Azərbaycan üzərindən ötürülür.

Genişzolaqlı İnternetin inkişafının ÜDM-ə təsiri

Genişzolaqlı İnternetin əlverişli olması, bütövlükdə, iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirir. Analitiklər 2008-2011-ci illər üçün İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (İƏİT) daxil olan 33 ölkədə ÜDM-in göstəricilərinə həm mobil, həm də genişzolaqlı girişin orta sürətinin təsirini tədqiq etmişdilər. Tədqiqatların nəticəsi göstərmişdir ki, İnternetdə genişzolaqlı giriş sürətinin 2 dəfə artırılması ölkələrdə ÜDM-ün 0,3%, sürətin 4 dəfə artırılması isə ÜDM-ün 0,6% artmasına səbəb olur. Eyni zamanda, genişzolaqlı girişin istifadəsinin 10% artırılması

ölkələrdə ÜDM-in 1% artmasına gətirib çıxarır. Tədqiqatçıların hesablamalarına görə, genişzolaqlı girişin istifadəsinin səviyyəsinin 1% artması məşğulluğun səviyyəsinin 0,2-0,3% artmasına səbəb olur. Bundan əlavə, alimlər hesablamışlar ki, genişzolaqlı girişin istifadə səviyyəsinin 1% artması (xüsusilə də, inkişaf etmiş infrastruktur şəraitində) iqtisadiyyata 0,025% əlavə gəlir gətirir. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, genişzolaqlı girişin istifadə səviyyəsinin 10% artması, iqtisadiyyata ildə orta hesabla 0,9-1,5% xeyir verir [6].

Dünya Bankının qiymətləndirmələrinə görə, 2000-2006-cı illərdə aşağı və orta gəlirli ölkələrdə genişzolaqlı İnternetin 10% inkişafı ÜDM-in 1,38% artımını təmin etmişdir. Ona görə də BMT-nin Minilliyin İnkişaf Hədəflərində genişzolaqlı İnternetin inkişafı yer almış və bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqının (BTİ) Rəqəmli İnkişaf üzrə Genişzolaqlı Komissiyası 2015-ci ilədək İnternetin yayılmasının dünya üzrə 60%-ə çatması və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ev təsərrüfatlarının 40%-nin İnternetə çıxışının olmasını əsas hədəf kimi müəyyən etmişdir.

Azərbaycanda da genişzolaqlı İnternetin ümumi iqtisadiyyatın inkişafında və səmərəliliyində rolunun artması üçün zəruri infrastruktur formalaşdırılır. Genişzolaqlı xidmət infrastrukturunun əhatə dairəsi genişləndirilir. İnternet vasitəsilə göstərilən e-xidmətlərin sayı çoxaldıqca abunəçi bazası və istifadəçilərin sayı da durmadan artır. 2012-ci ildə hər 100 nəfərə düşən genişzolaqlı İnternet istifadəçilərinin sayı 50-ə yüksəlmişdir.

Genişzolaqlı İnternetin inkişafına təsir edən əsas amillərdən biri aparılan effektiv tarif siyasətidir. Son 5 il ərzində limitsiz genişzolaqlı İnternet tarifləri orta hesabla 12,5 dəfə aşağı endirilmişdir. Hazırda limitsiz ADSL qoşulması üzrə 1 Mbit/s-nin qiyməti 12,7 ABŞ dolları, 2 Mbit/s-nin qiyməti isə 19 ABŞ dolları həddindədir. Bu qiymət dəyişikliyi Azərbaycanda genişzolaqlı tariflərin region ölkələri ilə müqayisədə aşağı olmasını təmin etmişdir [15].

2012-ci ildə genişzolaqlı İnternet üzrə orta qiymət əhalinin orta aylıq gəlirinin 2,5 %-ni təşkil etmişdir. Bu da BTİ-nin inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu nisbətə 2015-ci ilədək 5%-dən az olması barədə çağırışına uyğundur.

Azərbaycanda İKT sənayesinin mövcud vəziyyəti haqqında

Ölkəmizdə İKT istehsalına və tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu sahədə inkişaf üçün ölkədə əlverişli biznes və investisiya mühiti mövcuddur.

Azərbaycanın İKT sektorunda yalnız xidmət üzrə deyil, kompüter və elektron avadanlıqlarının istehsalı üzrə də inkişaf vardır. Son 5 il ərzində ölkənin İT sektoru təqribən 2 dəfə genişlənmiş və orta illik artım tempi 17% təşkil etmişdir.

İKT sahəsində artım elektron və telekommunikasiya avadanlıqlarının və onların hissələrinin topdan satışında 54,8%, elektron və radioelementlərin istehsalında 14,2%, kompüterlərin, kompüter periferiya avadanlıqlarının və proqram təminatının topdan satışında 15,3% olmuşdur.

Hazırda ölkənin İT sektorunda istehsal sahəsinin xüsusi çəkisi 30,6%, xidmət-ticarət sahəsinin xüsusi çəkisi isə 69,4% təşkil edir. Ancaq bu sahənin ölkənin İKT sektorunda xüsusi çəkisi hələ də aşağıdır.

Bu gün Azərbaycanda İKT sənayesi inkişaf edir, yerli şirkətlərin peşəkarlıq səviyyəsi yüksəlir, ölkənin İKT şirkətləri yerli layihələrlə yanaşı, Cənubi Qafqazda və Mərkəzi Asiya ölkələrində layihələr icra edir. Azərbaycanda istehsal olunan kompüterlər və elektron avadanlıqlar region bazarlarına ixrac olunur.

Azərbaycanda İKT-nin iqtisadi sektor kimi inkişafında ixrac potensialının genişləndirilməsi və sektora yeni investisiyaların cəlb edilməsi istiqamətində müəyyən layihələr həyata keçirilir. Bu istiqamətdə məqsəd ölkəni regionun əsas informasiya xidmətləri ixracatçısına çevirməkdir. Belə layihələrdən biri də İT üzrə Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılmasıdır.

Parkın fəaliyyətinin əsasını resurs mərkəzlərinin yaradılması, kiçik və orta innovativ biznesin inkişafı, istehsal və ixrac imkanlarının artırılması, ölkəyə xarici şirkətlərin və investisiyaların cəlb edilməsi və İKT mütəxəssislərinin hazırlanması kimi vacib layihələrin həyata keçirilməsi təşkil edəcəkdir. Yüksək Texnologiyalar Parkı İT, telekommunikasiya və digər sahələrdə tədqiqatlar aparılması, yeni və yüksək texnologiyaların hazırlanması üzrə fəaliyyət göstərəcək və zəruri infrastruktur, maddi-texniki bazaya və idarəetmə qurumuna malik olacaqdır [16]. Ölkədə Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması İKT sahəsində ilk xüsusi rejimli zona olmaqla, iqtisadiyyatın, xüsusilə, müvafiq sektorun rəqabətədavamlılığının yüksəldilməsinə öz töhfəsini verəcəkdir.

İnternetin kiçik biznesin inkişafına təsiri

Hazırkı bir çox böyük İnternet şirkətləri (*Google, ebay, Amazon* və s.) vaxtı ilə Startap firmalardan formalaşmışdır. İndi Startap firmalara yeni dəstək forması –kraudfandinq maliyyələşməsi mexanizmi yaranmaqdadır. Bu, minlərlə yeni şirkət və iş yerlərinin açılmasına gətirə bilər. Buna baxmayaraq, hələ də ilkin mərhələdə İnternet layihələrinin maliyyələşdirilməsi bir problem olaraq qalmaqdadır. Bu sahədə ölkədə normal “biznes-angel” sistemi formalaşmamışdır. Xatırladaq ki, ABŞ-da maliyyələşdirilən 70 min Startap firmadan 69-u kiçik “biznes-angellərin” payına düşür [7].

Ümumiyyətlə, İnternet mühiti və infrastrukturunu innovasiya sahibkarlığının inkişafı üçün böyük perspektivə malikdir. Ölkəmizdə İKT sahəsi üzrə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, innovativ biznesin stimullaşdırılması, həmçinin yeni yaranan Startap şirkətlərə və kiçik sahibkarlıq subyektlərinə maliyyə dəstəyi həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərən İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun əsas məqsədlərindən də biri məhz kiçik İnternet sahibkarlığı subyektlərinə maliyyə dəstəyi verməkdir. Həmçinin yeni yaradılan Yüksək Texnologiyalar Parkında da Startapların yetişdirilməsi üçün biznes-inkubatorların fəaliyyəti nəzərdə tutulur.

İnternetin Azərbaycan seqmentinin inkişafı

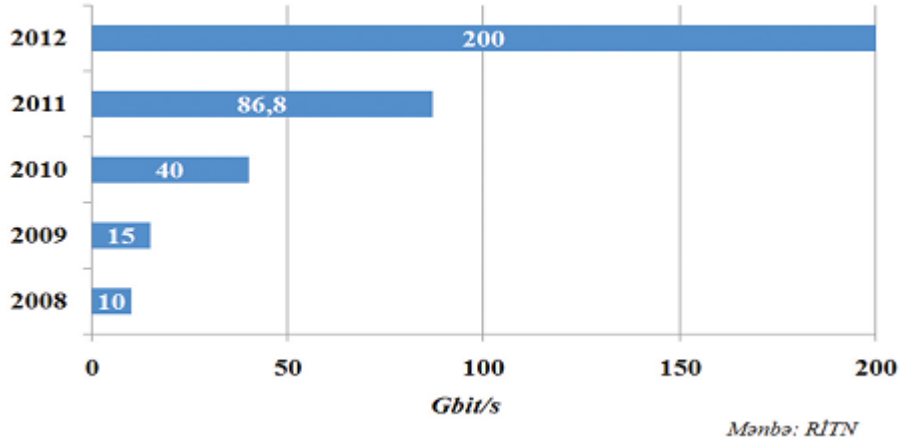
Son 5 ildə hər 100 nəfərə düşən İnternet istifadəçilərin sayı 2 dəfə artaraq 70%-ə çatmışdır. Beynəlxalq kanal tutumu isə 13 dəfə artaraq 3201 kbit/saniyədən 4187 kbit/saniyəyə çatmışdır. Son 5 ildə İnternetin qiyməti 12,5 dəfə aşağı salınmışdır. Bu müddətdə İnternet xidmətləri bazarının həcmi 4 dəfə artmış və təqribən 122 milyon təşkil etmişdir [15].

Hazırda mobil şəbəkədə 3G xidmətləri ilə yanaşı, 2012-ci ildən 4G texnologiyasının da tətbiqinə başlanılmışdır. Hazırda əhalinin hər 100 nəfərinə 110 mobil abunəçi düşür. Ölkə ərazisinin 93%-i rəqəmli TV yayımı ilə əhatə olunmuşdur.

Azərbaycanda bütün ev təsərrüfatları arasında kompüterli olanların payı 47,7%, onlardan İnternetə çıxışı olanların payı isə 64,4% olmuşdur. Bu sahədə genişzolaqlı İnternet qoşulmalarının səviyyəsi 50%-i keçmişdir. Ölkə üzrə kompüter istifadəçilərin xüsusi çəkisi 56%-ə yüksəlmişdir. Dolayısı ilə, bu o deməkdir ki, ölkə əhalisinin 60%-ə qədər hər hansı formada İnternet-iqtisadiyyatının iştirakçılarıdır. Bu proses xüsusi layihələr hesabına daha da inkişaf etdirilir.

Azərbaycanda İnternet iqtisadiyyatının inkişaf perspektivləri

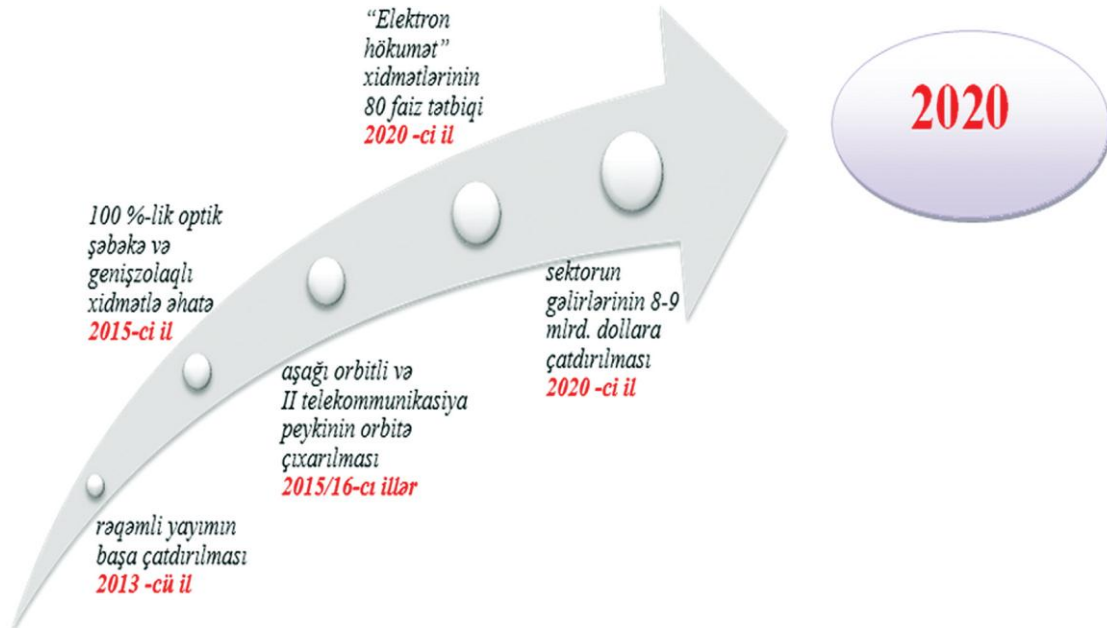
Ölkəmizdə əhalinin və biznes sektorunun informasiyaya olan tələbatını daha operativ və dolğun ödəməklə iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərən e-dövlət texnologiyaları infrastrukturunu və xidmətlər şəbəkəsi genişləndirilir. İqtisadi proseslərdə və dövlət orqanlarında e-imza texnologiyasının tətbiqi sürətlənir və e-imza sahiblərinin sayı artmaqdadır.

Şəkil 4. Ölkə üzrə beynəlxalq İnternet kanalının tutumunun dinamikası [15]

“Bir pəncərə” prinsipi ilə işləyən “elektron hökumət” portalı yaradılmış, 40 dövlət qurumu portala qoşularaq, əhaliyə 400-dən çox elektron xidmət göstərir. Elektron imzanın kompüter və mobil telefon versiyası işə salınmış və 2012-ci ildə təxminən 5500 dövlət məmuru və vətəndaş e-imza sertifikatı almışdır [15].

Dövlət tərəfindən İnternetin inkişafına ciddi qayğının nəticəsidir ki, Davos Dünya İqtisadi Forumunun 2012-ci il hesabatında Azərbaycan 142 ölkə arasında “İKT-in dövlət prioritetliyi” göstəricisi üzrə 30-cu yerlə qiymətləndirilmişdir.

Şəkil 5. İKT sferasının və İnternet iqtisadiyyatının inkişaf hədəfləri [15]

Bununla yanaşı, İnternet iqtisadiyyatının dayanıqlı, rəşional inkişafı üçün bu sahəyə elmi dəstəyin göstərilməsi zəruridir. Xüsusi olaraq aşağıdakı məsələlərin araşdırılmasına ehtiyac vardır:

- İnternet iqtisadiyyatın mahiyyəti, strukturu, özəllikləri, əlamət və göstəriciləri;
- İnternetin iqtisadi obyekt kimi fəaliyyət xüsusiyyətləri, kateqoriya və prinsipləri;
- İnternet iqtisadiyyatının inkişafını stimullaşdıran yeni texnologiyalar;
- İnternet iqtisadiyyatının tənzimlənməsi və ölçülməsi məsələləri;
- İnternet iqtisadiyyatında “kreativ insan” modeli;

- İnternet iqtisadiyyatında informasiya təhlükəsizliyi;
- İnternet iqtisadiyyatının sahə iqtisadiyyatı kimi təhlili;
- Makro-iqtisadiyyatın İnternet vasitəsilə formalaşmasının xarakteristikası və təhlili;
- İnternet iqtisadiyyatının inkişafının elmi, texnoloji, sosial, hüquqi problemləri və onların həlli yolları.

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf konsepsiyasında ayrıca bölmədə bu sfera üzrə gələcək hədəflər müəyyənləşdirilmişdir [3]. Konsepsiyada sahə gəlirlərinin 2020-ci ildə 8-9 mlrd. dollara çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Konsepsiyanın əsas hədəfi kimi 2020-ci ildə ÜDM-in 2 dəfə artırılması, əsasən, qeyri-neft sektorunun, o cümlədən İnternet iqtisadiyyatının hesabına təmin edilməsi qarşıya qoyulmuşdur.

Nəticə

İnternet infrastrukturunun inkişafı və qiymətlərinin aşağı salınma tendensiyası bu sahədəki iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur. İKT sektorunda İnternet iqtisadiyyatının inkişafını dəstəkləyən yeni texnologiyaların tətbiqi müntəzəm olaraq intensivləşdirilmişdir. İnternet iqtisadiyyatının gələcək inkişafını stimullaşdıran bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir. Bu isə həmin sahənin ölkənin inkişafında tutduğu mövqeni daha da möhkəmləndirmişdir.

İnternet iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət siyasətinin əsasında informasiya cəmiyyətinə keçid, informasiya və biliyə əsaslanan modernləşdirilmiş çoxşaxəli iqtisadiyyatın qurulması, idarəetmədə vətəndaşların daha yaxından iştirakının təmin edilməsi kimi çox ciddi fundamental məqsədlər durur. Buna nail olmaq üçün müəyyən olunmuş əsas strateji inkişaf xətti üzrə uğurlu işlər həyata keçirilməkdədir. Belə ki, İnternet texnologiyalarının geniş tətbiqi və inkişafı vasitəsilə elmtutumlu və innovativ məhsul istehsalının genişləndirilməsi, e-dövlət, e-xidmətlər və e-idarəetmə proseslərinin kütləviləşdirilməsi, insan resurslarının intellektual inkişafına nail olunması, “kreativ” insanın formalaşdırılması, İKT və İnternet infrastrukturunun yeni komplekslər və texnologiyalar əsasında modernləşdirilməsi və tətbiq dairəsinin daha da genişləndirilməsi və s. kimi sahələrdə bir çox layihələr həyata keçirilmiş və bu kimi işlər müntəzəm olaraq davam etdirilir. Qarşıdakı illərdə İKT sferasından, eyni zamanda, İnternet iqtisadiyyatından daha böyük nəticələr gözlənilməkdədir.

Ədəbiyyat

1. Алгулиев Р.М., Алиев А.Г. Основные направления академической и инновационной деятельности в развитии сферы ИКТ в Азербайджане // Ukrainian journal Economist, 2013, №5, с. 30-34.
2. “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə İKT üzrə Milli Stratejiya (2003-2012), Bakı şəhəri, 17 fevral 2003-cü il, “Azərbaycan” qəzeti, 18 fevral 2003-cü il.
3. “Azərbaycan - 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, 29 dekabr 2012-ci il, <http://www.president.az>
4. Etro F. Economic Principles and Policy for the New Economy. Endogenous Market Structures and the Macroeconomy, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2009, pp. 247-308.
5. Шеншин А.С. Интернет-Экономика. Электронное учебно-методическое пособие, Нижегородский госуниверситет, 2012, 48 с.
6. Курицкий А.Б. Интернет-экономика: закономерности формирования и функционирования, СПб., Изд-во СПб. гос. ун-та, 2000, 232 с.
7. Zhongyan L. Study on Internet economy-based consumption demand theory / Information Science and Engineering (ICISE), 2010, 2nd International Conference on Publication Year, 2010, pp. 618 – 621.

8. King D., Dennis A. Introduction to Internet and the Digital Economy Track / System Sciences (HICSS), 2013, 46th Hawaii International Conference on Date 7-10 Jan. 2013, pp. 27-33.
9. Gunnar E. The Internet as a Global Production Reorganizer: The Old Industry in the New Economy // Economic Complexity and Evolution, 2013, pp. 243-271.
10. Əliquliyev R.M., Əliyev Ə.Q. İqtisadi proseslərdə informasiya texnologiyaları, Bakı, Elm, 2002. 48 s.
11. Алигулиев Р.М., Алиев А.Г. Экономические особенности информационных технологий. Баку, Элм. 2002. 56 с.
12. Алиев А.Г. Проблемы информатизации общества и экономики. Баку, Элм, 2003, 460 с.
13. Алиев А.Г. Теоретико-прикладные аспекты информатизации гуманитарных отраслей. Баку, Элм, 2006 г., 474 с.
14. Алигулиев Р.М., Алиев А.Г. Общее состояние и направление развития ИКТ в Азербайджане / Мат-ы МРФ-2002, Сборник научных трудов по материалам 1-го Международного радиоэлектронного Форума "Прикладная радиоэлектроника. Состояние и перспективы развития" МРФ, 2002, с. 16-19.
15. <http://mincom.gov.az/assets/pdf/Hesabat-2012.pdf>
16. http://www.stat.gov.az/source/information_society
17. Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 5 noyabr 2012-ci il, <http://www.president.az>.

УДК 004.9:338.2

Алиев Аловсат Г.

Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан

alovsat_qaraca@mail.ru

Анализ современного состояния интернет-экономики и перспективы развития

В статье указывается, что Интернет как объект исследования носит мультидисциплинарный характер. Обосновывается необходимость изучения его экономики. Анализируются роль и место Интернета в современной экономической системе. Показаны тенденции формирования интернет-экономики. Исследуются нынешнее состояние ИКТ и Интернета и определяются перспективы их развития. Предлагаются научно-исследовательские направления интернет-экономики.

Ключевые слова: интернет-экономика, информационная экономика, э-управление, технологии э-государства.

Alovsat G.Aliyev

Institute of Information Technology ANAS, Baku, Azerbaijan

alovsat_qaraca@mail.ru

Analysis of the current state of internet economy and its development prospects

The article demonstrates multidisciplinary character of the Internet as a research object and the necessity of studying its economy. The role and place of the Internet in modern economic system is analyzed, showing the trends shaping the Internet economy. The current status of ICT and the Internet is studied, and their development prospects are researched. Scientific-research directions of the Internet economy are proposed.

Keywords: Internet economy, the information economy, e-governance, e-government technology.